

ضرورت و کارکردهای پیمان‌های دو یا چندجانبه ارزی در شرایط تهدید و تحریم اقتصادی

سیدحسن قوامی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۲۳ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۳/۲۹

فصلنامه آفاق امنیت / سال هشتم / شماره بیست و نهم - زمستان ۱۳۹۴

چکیده

تحقق کامل برنامه‌های تجارت خارجی تنها براساس تصمیم‌گیری‌های داخلی یک کشور امکان‌پذیر نیست؛ چراکه نحوه تعاملات و رفتار متقابل کشورها در تسهیل یا تهدید تجارت خارجی مؤثر است. افزون‌براین، نوسانات پیش‌بینی‌نشده نرخ ارزهای واسط مبادله در روند تجاری می‌تواند منشأ مشکلاتی باشد؛ مزید بر اینکه ممکن است برخی کشورهایی که پول جهان‌روا دارند، از این فرصت علیه دیگر کشورهایی که با آن‌ها دشمنی می‌نمایند، استفاده کرده و با اعمال تهدید تحریم اختلال جدی در روند تجارت خارجی آن‌ها ایجاد می‌کنند.

بنابراین، کشورها راهکارهای گوناگونی برای جلوگیری از شکل‌گیری مشکلات پولی در مسیر تجارت خارجی تدارک دیده‌اند. یکی از این راهکارها پیمان‌های دو یا چندجانبه ارزی است که اجرای این سیاست در شرایط نوسان شدید ارزی می‌تواند به تجارت بین کشورها مصونیت بخشد و در شرایط تهدید و تحریم تجاری اثر آن‌ها را خنثی کند. این تحقیق در پی تبیین و بسط مفهوم پیمان‌های دو یا چندجانبه ارزی و اهمیت و ضرورت آن در زمان تحریم و تهدید بوده و ضمن اشاره به تجربیات جهانی در پی پاسخ به این پرسش است که آیا در شرایط تحریم و تهدید اقتصادی اقدام به انعقاد پیمان‌های دوجانبه و چندجانبه ارزی ضرورت دارد؟ برای پاسخ به این پرسش این فرض ارزیابی شده است که در شرایط تحریم ایجاد پیمان‌های دوجانبه ارزی از جمله سیاست‌های ضروری برای تسهیل تجارت خارجی است.

واژگان کلیدی

پیمان ارزی، تحریم اقتصادی، پیمان‌های پولی ایران

مقدمه

هم‌اکنون، تمام کشورهای جهان اقتصاد باز دارند و اقتصادی محصور در داخل مرزهای یک کشور وجود ندارد. براین اساس، تجارت خارجی یک بخش مهمی از اقتصاد تلقی می‌شود. تاکنون راهکارهای مختلفی برای تسهیل در تجارت خارجی، کاهش هزینه مبادله و جلوگیری از تهدید و تحریم تجاری اقتصادی دیگران اتخاذ شده است؛ تشکیل منطقه بهینه پولی، شکل‌گیری پول واحد منطقه‌ای، پیمان پولی و ارزی دوجانبه و چندجانبه، تجارت تهاتری از این قبیل است.

نگارنده در این مقاله در پی معرفی پیمان‌های دو یا چندجانبه پولی و ارزی و آثار آن، به‌ویژه در شرایط تهدید و تحریم، می‌باشد. گفتنی است، در شرایط غیرتهدیدی و تحریمی بیشتر تجارت خارجی با استفاده از یک ارز و پول جهان‌روا، مثل دلار یا یورو، انجام می‌گیرد، ولی وقتی انتشاردهندگان رسمی دلار و یورو کشوری را تحریم می‌کنند، در عمل، نقل و انتقال پول‌های یادشده توسط طرف تجاری غیرممکن گشته و ارتباطات تجاری را مختل یا بسیار پرهزینه می‌کند که این امر آثار منفی شدید اقتصادی برای کشور تحریم‌شونده دارد. افزون بر شرایط تحریم، در برخی موارد شکل‌گیری اختلال در پول جهان‌روا و نوسان ارزش آن‌ها موجب وارد شدن ضرر تجاری به یکی از طرفین تجارت خارجی می‌شود؛ مثل بحران مالی که در ۲۰۰۷ در سطح جهانی اتفاق افتاد. از این‌رو، کشورها در پی راهکارهای جایگزین برای ارز واسط تجارت خارجی‌اند تا آن‌ها را از ضرر و زیان مصون سازد.

بنابراین، آشنایی با شیوه‌های گوناگون تسهیل‌کننده تجارت خارجی اهمیت داشته و شناخت آن‌ها از ضروریات اقتصاد ایران، به‌ویژه در شرایط تهدید و تحریم، است. یکی از این شیوه‌ها استفاده از پیمان دو یا چندجانبه پولی و ارزی است. این تحقیق در پی معرفی اجمالی شیوه‌های مختلف تسهیل‌کننده مبادله بوده و از بین آن‌ها پیمان دوجانبه یا چندجانبه ارزی و پولی را مورد مطالعه جامع قرار می‌دهد. هدف از این مطالعه نشان دادن اهمیت و ضرورت پیمان پولی دوجانبه است و برای نیل به این هدف این تحقیق به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر می‌باشد:

- پیمان دوجانبه و چندجانبه پولی و ارزی چیست؟
- آیا ضرورتی برای پیمان‌های پولی و ارزی تحت شرایط موجود اقتصاد ایران وجود دارد؟
- مزایای پیمان‌های دو و چندجانبه پولی و ارزی چیست؟
- موانع اجرای پیمان‌های پولی و ارزی کدام‌اند؟

در نهایت اینکه، باتوجهبه مطالعه انجام‌گرفته، چه راهکارهایی را برای موفقیت پیمان‌های دوجانبه و چندجانبه ارزی می‌توان ارائه داد؟

تبیین مسئله

در طول تاریخ، همواره، کشورها با خارج از مرزهای خود مبادله تجاری داشتند و این امر پس از اختراع کشتی و آغاز دریانوردی به‌صورت صعودی گسترش یافت. هم‌اکنون این روند، که تجارت الکترونیکی در سطح جهانی مرسوم شده، رشد شتابان گرفته است؛ به‌همین دلیل، وابستگی اقتصادی هر کشوری به اقتصاد دیگر کشورها تشدید گردیده و تجارت خارجی سهم بزرگ و نقش گسترده‌ای در تحولات اقتصاد داخلی کشورها دارد. بنابراین، هرچقدر بخش مبادلات خارجی اقتصاد تسهیل شود و هزینه‌های آن کاهش یابد، بر رشد اقتصادی و افزایش تولید ناخالص داخلی کشور تأثیر چشمگیری می‌گذارد.¹ از این‌رو، کشورها، پیوسته، در پی کاهش هزینه‌های تجارت خارجی و استفاده حداکثری از محل مبادلات خارجی بوده‌اند.

طی دوره گذشته تا قبل از جنگ جهانی دوم، معمولاً نظام پایه طلا بر سیستم پولی جهانی حاکم بود و هر کشوری ارزش پول خود را با مقداری طلا تعریف می‌کرد و در نتیجه، وقتی تجارت خارجی چشمگیری داشت، اگر کسری تجاری پیدا می‌کرد، با خروج طلا از کشور روبه‌رو می‌شد و در نتیجه، بخشی از ذخایر طلای خود را از دست می‌داد و اگر با مازاد تراز تجاری رویارو می‌شد، طلا وارد کشور شده و ذخایر طلای آن افزایش می‌یافت.

بعد از جنگ جهانی دوم، در سال ۱۹۴۴، رئیس‌جمهور وقت آمریکا با شعار «اتخاذ یک روش تجاری برای ایجاد صلح پایدار در جهان» تعداد ۷۳۰ نفر از ۴۴ کشور جهان را در شهر برتون وودز گردهم آورد. ایده به این شکل مطرح شد که برای برقراری صلح پایدار با تقویت همکاری اقتصادی و بازرگانی کشورها و وابسته بودن اقتصاد آن‌ها به یکدیگر می‌توان از احتمال بروز چنین جنگ‌هایی جلوگیری کرد. بر این اساس، پیشنهاد تبادلات مالی بین‌المللی با استفاده از دلار آمریکا را مطرح کرد. با اینکه جان مینارد کینز پیشنهاد داد پول بین‌المللی به نام بن کر (Bancor) برای تجارت خارجی

1. Transaction Demand for Money , Farlex , Ink, 03, 02, 2012. Online. Available: <http://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Transaction+Demand+for+Money>. [Accessed 04,03,2014].

ایجاد شود تا اینکه واحد پول هیچ کشوری واسط مبادله تجارت بین‌المللی نباشد، ولی امریکا مخالفت کرد و هیئت نمایندگان این کشور برای رفع نگرانی کینز درباره انتشار دلار بدون پشتوانه پذیرفت طلا پشتوانه دلار قرار گیرد و هر انس طلا ۳۵ دلار تعیین گردید. بدین ترتیب، دلار با پشتوانه طلا وسیله مبادله تجارت بین‌المللی شد و این روند تقریباً سه دهه ادامه داشت. با گذشت زمان، به تدریج، ذخایر طلای امریکا کاهش یافت و در سال ۱۹۷۱ نیکسون، رئیس‌جمهور وقت امریکا، به‌طور یک‌جانبه، تعهد کشورش را نادیده گرفت و اعلام کرد که دیگر رابطه‌ای بین دلار و طلا برقرار نخواهد بود و از این تاریخ به بعد دلار به‌عنوان یک پول جهان‌روا، بدون پشتوانه طلا، وارد مبادلات بین‌المللی خواهد شد.

جهان‌روا شدن دلار دو منفعت سیاسی و اقتصادی برای کشور امریکا ایجاد کرد. باتوجه‌به اینکه انجام معاملات به واحد پول هر کشوری مستلزم نظارت بانک مرکزی آن کشور به روند معاملات است تا خلق پول خارج از کنترل آن کشور صورت، نگیرد؛ براین‌اساس، مبادلات تجاری به دلار در سراسر جهان تحت کنترل و نظارت بانک مرکزی امریکا صورت می‌پذیرد (Summers, J.B., 2012). بنابراین، این کشور می‌تواند با تصویب قوانین یک‌جانبه بانک‌های دارای نظام پرداخت دلار را به محدود کردن نقل و انتقال دلاری کشورهای مخالف امریکا و حتی مسدود کردن دارایی‌های دلاری این کشورها وادار کند (Bossone, B. and Cirasino, M., 2001) که در تحریم‌های اقتصادی ایران به تجربه این مسئله اتفاق افتاد. در کنار این نفع سیاسی جهان‌روا بودن دلار، نفع اقتصادی نیز برای امریکا ایجاد کرده است. تقاضای مبادلاتی دلار باعث شده که امریکا بدون انجام دادن فعالیت مفید اقتصادی پول منتشر کند و کالا وارد نماید. براین‌اساس، برای سال‌های متمادی میزان واردات امریکا بسیار بیشتر از صادرات آن بوده و این کشور با حجم بسیار بالای کسری تراز پرداخت‌ها روبه‌روست، ولی به دلیل انجام مبادلات تجاری با دلار چنین وضعیتی، برخلاف دیگر کشورها، برای امریکا امکان‌پذیر شده است.

بدین ترتیب، استفاده از یک پول واحد مثل دلار از یک‌سو، برای مبادلات بین‌المللی می‌تواند مزیتی ایجاد کند؛ به‌این‌صورت که مبادلات را تسهیل کرده و یک وسیله پرداخت مورد قبول جهانی واسطه مبادله قرار گیرد و از سوی دیگر، استفاده از آن در مبادلات بین‌المللی می‌تواند زبان اقتصادی و آسیب سیاسی برای دیگر کشورهایی که از واحد پول جهانی استفاده می‌کنند، وارد سازد. در طی دوران گذشته هر دو

مورد زیان اقتصادی و سیاسی در عمل اتفاق افتاده است: تحریم اقتصادی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، روسیه و کره شمالی نمونه‌هایی از زیان اقتصادی از بُعد سیاسی هستند و کاهش ارزش دلار و ایجاد بحران‌های مالی سال ۲۰۰۷ نمونه‌ای از زیان اقتصادی ناشی از واسطه مبادله بودن دلار در تجارت بین‌المللی است.

به‌همین دلیل، کشورهای مختلف در گذشته به فکر راهکارهایی برای مقابله با این مشکلات و زیان‌های ناشی از سوءاستفاده آمریکا از جهان‌روا بودن دلار برآمده‌اند و چون اصل مسئله و راهکارهای مقابله با آن غیرنظامی هستند، بنابراین، مبارزه و مقابله با این مسئله در حوزه پدافند غیرعامل وقع می‌گردد؛ چراکه پدافند غیرعامل عبارت است از: «مجموعه اقدام‌های غیرمسلحانه‌ای که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدها و اقدام‌های دشمن می‌شود» (غلامرضا جلالی، ۱۳۹۱). براین‌اساس، کشورها اقدامات اقتصادی متفاوتی را که در حوزه پدافند غیرعامل واقع می‌شود در این زمینه اتخاذ کرده‌اند که این روش‌ها موجب مصون‌سازی اقتصاد از آثار زیان‌بار سیاسی و اقتصادی دلار شده و درعین‌حال، موجب تسهیل در امر تجارت بین‌المللی می‌گردد. از جمله روش‌های تسهیل‌سازی تجارت خارجی و جلوگیری از آثار زیان سیاسی و اقتصادی تشکیل منطقه یا بلوک بهینه پولی (Salvatone, 2000)، تشکیل پول واحد منطقه‌ای^۱ مثل یورو، انعقاد پیمان‌های پولی و ارزی دوجانبه یا چندجانبه بین کشورهای مختلف است. گرچه موضوع این تحقیق پیمان‌های پولی و ارزی دوجانبه است، ولی به‌اختصار به دیگر راهکارها نیز اشاره می‌شود:

منطقه (بلوک) بهینه پولی

از جمله روش‌های تسهیل تجارت خارجی تشکیل منطقه بهینه پولی است. این نظریه طی دهه ۱۹۶۰ از سوی ماندل و مک کینون گسترش یافت. منطقه (بلوک) بهینه پولی شامل گروهی از کشورهاست که پول ملی آن‌ها مدام با نرخ ارزی ثابت با یکدیگر در ارتباط است و با پول ملی کشورهای غیرمنطقه پولی به‌طور شناور مرتبط می‌باشد. تشکیل منطقه بهینه پولی باعث حذف نااطمینانی ناشی از شناور یا ثابت بودن موقتی نرخ ارز می‌شود. به‌همین دلیل، باعث ایجاد تخصص در تولید و جریان آسان تجارت

1 . about. Htm. [Accessed 30, 02, 2014]. "ABOUT CHIPS," Clearing House Interbank Payments System, 03, 02, 2012.

و سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو منطقه پولی شده و افزون‌براین تأسیس منطقه بهینه پولی باعث می‌شود که کل منطقه بهینه پولی برای تولیدکنندگان همچون یک بازار واحد گردد و این امر موجب صرفه‌های مقیاس در تولید شده و سود را افزایش می‌دهد. همچنین، شوک‌های تصادفی در منطقه بهینه پول در کشورهای مختلف با یکدیگر خنثی می‌شوند و در نتیجه، قیمت‌ها در کشورهای بلوک بهینه پولی ثبات پیدا می‌کنند و ثبات بیشتر قیمت‌ها در منطقه بهینه پولی باعث می‌شود تمایل به استفاده از پول، به‌عنوان سرمایه حفظ ارزش و وسیله مبادله، افزایش و تمایل به معاملات غیرکارآمد ناشی از شرایط تورمی کاهش یابد. مزید بر آن، تشکیل منطقه بهینه پولی باعث کاهش هزینه دخالت رسمی در بازارهای ارز، کاهش هیچینگ ارز و هزینه‌های مبادله یک پول با پول دیگری برای پرداخت مبلغ واردات کالاها و خدمات یا هنگام مسافرت افراد در کشورهای عضو می‌شود (Salvatone, 2000).

ایجاد ناحیه مشترک پولی و تشکیل پول واحد منطقه‌ای

روش دیگر برای تسهیل مبادلات مالی و تجاری بین‌المللی ایجاد ناحیه مشترک پولی است (Wall Street Journal, 03/02/2013) که با این اقدام به تدریج، اتحادیه پولی شکل می‌گیرد و یک پول واحد در کل ناحیه مشترک جریان پیدا می‌کند. نمونه بارز این پول واحد اروپایی یا یورو است که در سال ۱۹۹۹ منتشر شد. در این روش کشورهای که در یک ناحیه قرار دارند، با تشکیل اتحادیه پولی، پول‌های خود را کنار گذاشته و یک پول واحد شکل می‌دهند و متناسب با جایگاه اقتصادی و سیاسی خود در مدیریت این پول نقش پیدا می‌کنند. این پول متعلق به کشور خاص نیست و تحت قانونی مدیریت می‌شود که از قبل تمام اعضا آن را پذیرفته‌اند. این شیوه برای کشورهایی مفید است که شرایط اقتصادی و سیاسی همگنی داشته باشند و نوسانات ارزی و تورم آن‌ها حداقل باشد.

یورو، واحد پول مشترک اروپایی، به‌عنوان نمونه عملی واحد پول ناحیه مشترک پولی در سال ۱۹۹۹ به‌عنوان پول مشترک یازده کشور عضو منطقه اتحادیه پولی منتشر شد و کشورهای عضو واحد پول خود را کنار گذاشتند و این امر سبب شد که مشکل تجارت خارجی بین این کشورها در زمینه تعدیل ارز و نااطمینانی ناشی از آن به صفر برسد (Salvatone, 2000).

گفتنی است راهکار ایجاد ناحیه مشترک پولی و اتحاد پولی با راهکار تشکیل منطقه بهینه پولی متفاوت است. در روش نخست، یک واحد پولی برای کل ناحیه مشترک ایجاد می‌شود؛ مثل یورو برای اتحادیه اروپا در حالی که در روش دوم، نرخ ارز در بین واحد پول‌های کشورهای منطقه بهینه پولی تثبیت شده و نسبت به واحد پول‌های کشورهای غیرعضو شناور است و هر کشوری واحد پول در جریان خود را دارد.

بروز بحران مالی در سال ۲۰۰۷ باعث گرایش کشورهای مختلف به رویکرد جدیدی در شیوه‌های تجاری بین‌المللی شد و کشورهایی که پیش‌تر از پول‌های رایج مانند دلار و یورو در مبادلات خود استفاده می‌کردند، روش جدیدی را برگزیدند که به پیمان پولی دوجانبه معروف است، گرچه پیمان پولی پیش از این تاریخ هم در بین برخی کشورها برقرار شده بود (Manupipatpong, W., 2002)، ولی چندان توجه‌برانگیز نبوده است. نخستین پیمان پولی در دسامبر ۲۰۰۱ بین بانک مرکزی چین و تایلند، در قالب طرح «چیانگ‌مای»، امضا شد و تا به حال بیش از ۵۸ پیمان پولی دوجانبه بین بانک‌های مرکزی کشورهای مختلف امضا شده است.^۱ براساس این پیمان‌ها پول‌های ملی کشورها در مبادلات تجاری و تسویه تجارت بین‌المللی به کار گرفته می‌شود. کشور چین در این زمینه رتبه نخست و کشورهای ژاپن، کره و روسیه در رده‌های بعدی قرار دارند.^۲

پیمان‌های دوجانبه و چندجانبه پولی و ارزی

در دوره‌های مشخص برخی کشورها به دلیل واسطه مبادله خارجی بودن یک پول واحد، مثل دلار، متضرر شدند و این ضرر به دلیل کاهش ارزش دلار یا سوءاستفاده آمریکا برای تحریم یا تهدید کشور خاص بوده است. این مسئله کشورها را به فکر راه علاج انداخت که پیمان‌های دوجانبه پولی و ارزی یکی از این روش‌هاست. پیمان پولی را می‌توان چنین تعریف کرد: «استفاده هم‌زمان از دو پول ملی کشورهای مبدأ و

1 . For ruppy boost, Govt draws up list of 23countries-for-currency-swap-arrangement/article5494318.ece. [accessed 16, 03, 2014].

The Central Bank of China and Thiland Signed Currency Swap Agreement, Peoples Banks of China, 06, 12, 2001. [Online].Available: http://www.pbc.gov.cn/publish/english/955/1960/19601/19601_.html. [Accessed 05, 01, 2014].

2 . The Central Bank of China and Thiland Signed Currency Swap Agreement, Peoples Banks of China, 06, 12, 2001. [Online].Available: http://www.pbc.gov.cn/publish/english/955/1960/19601/19601_.html. [Accessed 05, 01, 2014].

مقصد در تجارت، سرمایه‌گذاری و تأمین مالی دوجانبه به‌گونه‌ای که نیازی به ارزهای واسط دیگری نباشد.»

بنابراین، در این روش تجارت بین کشورها با استفاده از پول‌های محلی انجام می‌شود. در واقع، به‌جای استفاده از یک پول واسط، مانند دلار و یورو، از پول کشورهای مبدأ و مقصد تجارت استفاده می‌شود و در این شیوه تجارت، دیگر دلار یا یورو واسطه تجارت نیست. در این شیوه اقدام کشورها بیشتر راهکاری برای مصون ماندن اقتصادهایشان در برابر نوسانات دلار بوده و برای برخی کشورها، مثل ایران و روسیه، افزون بر این راهکاری برای مقابله با فشارهای اقتصادی غرب و امریکا است. شیوه عمل در این روش نوین تجاری به این شکل است که مثلاً دو کشور ایران و کره جنوبی با هدف تسهیل تجارت می‌خواهند ارز واسط، یعنی دلار، را حذف کرده و از پیمان پولی دوجانبه استفاده کنند. براین اساس، بانک مرکزی دو کشور وارد مذاکره شده و قرارداد پیمان پولی دوجانبه امضا می‌کنند. در اجرای قرارداد کره جنوبی یک حساب ریالی نزد بانک مرکزی ایران افتتاح می‌کند؛ به‌طوری‌که، ریال داخل این حساب متعلق به کره جنوبی می‌باشد و متقابلاً ایران یک حساب به وون نزد بانک مرکزی کره جنوبی افتتاح می‌کند و مبلغ داخل این حساب وونی متعلق به ایران است؛ دو بانک مرکزی نسبت ریال به وون را برای یکدیگر تضمین می‌کنند که در یک دوره مالی ارزشها را به قیمت توافق شده خریداری خواهند کرد. بانک مرکزی ایران مبلغ توافق شده در توافق را به حساب ریالی واریز می‌کند. بانک مرکزی کره جنوبی هم مبلغ مورد توافق را به حساب وون واریز می‌نماید. آن‌گاه دو بانک تجاری در دو کشور به‌عنوان عامل انتخاب می‌شوند و بعد از آن وقتی تاجر ایران از کره جنوبی کالا وارد می‌کند، به تاجر کره‌ای سفارش خرید می‌دهد، تاجر کره‌ای پیش‌فاکتور به وون برای تاجر ایرانی ارسال می‌کند، تاجر ایرانی ریال در اختیار دارد، اما باید تاجر کره‌ای وون بپردازد. بنابراین، مبلغ قرارداد را به بانک تجاری ایران واریز می‌کند. بانک تجاری ایران این مبلغ را به حساب ریالی نزد بانک مرکزی واریز می‌کند و به بانک مرکزی کره جنوبی اطلاع می‌دهد که مبلغ قرارداد به ریال واریز شده است. بانک مرکزی کره جنوبی نیز معادل مبلغ قرارداد را به وون به بانک تجاری کره‌ای می‌دهد تا به حساب تاجر کره‌ای واریز نماید و با تأیید دریافت مبلغ قرارداد توسط بانک تجاری کره‌ای کالا به ایران ارسال می‌شود و در اختیار تاجر ایرانی قرار می‌گیرد. مشابه همین روند در خصوص صادرات پیگیری می‌شود. طبق زمان پیش‌بینی شده در قرارداد در پایان دوره تسویه حساب بین

دو کشور انجام می‌گیرد و اگر در بین چند کشور و پیش از دو کشور این‌گونه قرارداد منعقد شود، پیمان پولی چندجانبه شکل گرفته و تسویه حساب بین آن‌ها به سهولت بیشتر انجام می‌گیرد، برای نمونه ایران سالانه ۸۵ میلیارد به کره جنوبی بدهکار است؛ کره جنوبی مبلغ ۹ میلیارد وون به عراق بدهکار است و عراق نیز مبلغ ۵ میلیارد دینار به ایران بدهکار می‌باشد؛ سه کشور وارد فرایند تسویه سه‌جانبه می‌شوند و بدهی ایران به کره جنوبی تسویه می‌شود. درباره کشورهای دیگری هم که پیمان ارزی و پولی چندجانبه با هم دارند، فرایند تسویه به این شکل انجام می‌گیرد.

اقتصاد مقاومتی و پیمان چندجانبه و دوجانبه ارزی

از ۲۴ بند سیاست‌های کل اقتصاد مقاومتی در سه بند به استفاده از شیوه‌های جدید برای تقویت پایداری تجاری و مقابله با ضربه‌پذیری درآمدهای حاصل از صادرات نفت تأکید شده است که تلویحاً، اشاره به پیمان دو یا چندجانبه ارزی و پولی دارند. در بند ۱۰ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم، برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی و شکل‌دهی بازارهای جدید و تنوع‌بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها، به‌ویژه با کشورهای منطقه، همچنین استفاده از سازوکار مبادلات تهاتری برای تسهیل مبادلات در صورت نیاز (سیاست کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۱/۲۰) که تلویحاً در برگزیده پیمان‌های دوجانبه پولی و ارزی است و در بند ۱۲ به افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور از طریق توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و جهان، به‌ویژه همسایگان، اشاره دارد و در بند ۱۳ به مقابله با ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز تأکید دارد که انعقاد پیمان دو یا چندجانبه پولی می‌تواند در تحقق این سیاست‌ها مؤثر شده و درآمدهای ارزی کشور را متنوع ساخته و تجارت خارجی را مقاوم کند. براین اساس، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی تلویحاً به استفاده از این ابزار اشاره دارد (سیاست کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۱/۲۰) و در سیاست‌های کلی برنامه ششم هم به انجام پیمان پولی دو یا چندجانبه تصریح شده است. در یکی از بندهای سیاست‌های کلی برنامه ششم آمده است: توسعه پیوندهای اقتصادی و تجارت متقابل و شبکه‌ای کشور، به‌ویژه با

کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی، تبدیل شدن به قطب تجاری و ترانزیتی و انعقاد پیمان‌های پولی دو و چندجانبه با کشورهای طرف تجارت در چهارچوب بندهای ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در دستور کار دولت قرار گیرد. از جمله اهداف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی استحکام بخشی به اقتصاد، مقاوم شدن و عدم ضربه‌پذیری از شوک‌های خارجی است و پیمان‌های پولی دوجانبه می‌تواند به روابط اقتصادی خارجی استحکام بخشیده و درعین حال، زمینه‌ساز همکاری‌های بلندمدت بین کشورها باشد. پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه می‌تواند یکی از محوری‌ترین اقدامات در راستای پیاده‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در حوزه تبادلات بانکی خارجی کشور باشد.

وضعیت موجود پیمان‌های ارزی و پولی دو یا چندجانبه ارزی

هم‌اکنون، پیمان‌های ارزی و پولی دو یا چندجانبه در سطح جهانی به شکل چشمگیری شکل گرفته و روند آن در حال افزایش است؛ البته، این روند در جمهوری اسلامی ایران متفاوت است، گرچه بحث پیمان ارزی و پولی دوجانبه و چندجانبه طی دوره‌های گذشته به‌خصوص از زمان جنگ تحمیلی و به‌ویژه در دوره تحریم اقتصادی غرب علیه ایران مطرح بوده، ولی در عمل فعالیت جدی در این زمینه انجام نگرفته، ولی این موضوع در سطح دنیا متفاوت بوده است که در زیر به وضعیت کنونی پیمان‌های پولی و ارزی دوجانبه اشاره می‌شود:

پیمان‌های پولی و ارزی دوجانبه و چندجانبه ایران

با وجود اینکه سابقه بحث پیمان‌های پولی دوجانبه در ایران به سال‌ها قبل برمی‌گردد، ولی در سال‌های اخیر موضوع این پیمان با تشدید تحریم‌های بانکی، به ویژه تحریم بانک مرکزی ایران، به‌صورت جدی مطرح گشت و در بانک مرکزی کارگروه پیمان پولی دوجانبه تشکیل شد و طرح اولیه‌ای در این زمینه تنظیم گردید. همچنین، در این زمینه مقررات ارزی مورد نیاز تدوین و به سیستم بانکی کشور ابلاغ گردید. در این باره، مرکز پژوهش‌های مجلس نیز در گزارشی با عنوان «بررسی ضرورت و امکان انعقاد پیمان پولی دوجانبه» اعلام کرد که اجرای پیمان‌های پولی ویژه تحریم نبوده و تأثیرات زیادی در جایگاه پول ملی، کاهش ریسک ناشی از نوسانات ارزی توسعه تجارت دوجانبه و چندجانبه دارد؛ بنابراین، در شرایط غیرتحریم هم باید پیمان‌های

پولی با شرکای تجاری ایران امضا شده و پیگیری شود. با این حال، با وجود تحریم‌های بانکی ایران و امکان نداشتن استفاده از حساب‌های دلاری و یورویی ایران در خارج از کشور و سلطه دلار بر اقتصاد ایران، که هرگونه تحرکی در قیمت و عرضه آن به شدت در تمام بخش‌های اقتصادی کشور تأثیرگذار بوده، تاکنون فعالیت‌های گسترده، مؤثر و قابل قبولی از سوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران انجام نگرفته است.

در مجموع، جمهوری اسلامی ایران با کشورهای چین، ترکیه، روسیه و عراق در خصوص انعقاد پیمان پولی دوجانبه وارد مذاکره شده یا تفاهم‌نامه‌ای برای انعقاد پیمان پولی دوجانبه امضا کرده‌اند و با برخی نیز پیمان پولی بسته‌اند، ولی در بین این کشورها ظاهراً پیمان پولی با کشور ترکیه تا حدودی عملیاتی شده و این پیمان با دیگر کشورها هنوز برقرار نشده است (معاونت ارزی / بانک مرکزی).

پیمان‌های پولی و ارزی دو و چندجانبه در جهان

در سطح جهانی بیش از ۵۸ پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه به ارزش بیش از ۳۸۵ میلیارد دلار و بین بیش از ۳۲ کشور منعقد شده است. کشور چین در بین کشورها رتبه نخست را دارد. هم اکنون، پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه یک روش جایگزین برای ارزش‌های واسطه‌های جهان‌روا محسوب می‌شود و کشورها به دلایل گوناگون انگیزه ورود به این عرصه را دارند. البته، انگیزه‌ها متفاوت است؛ مثلاً کشور چین، که بیشترین پیمان را به خود اختصاص داده و اقتصاد آن در حال رشد بوده و دومین اقتصاد جهان می‌باشد، به دلیل جهان‌روا شدن پول خود این مسئله را پیگیری می‌کند. برخی کشورها برای گریز از سیاست تحریم آمریکا و غرب تمایل بیشتری برای پیگیری موضوع دارند و برخی کشورها برای فرار از خطر نوسانات قیمتی دلار و فرار از بحران‌های ناشی از آن، همانند بحران مالی ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸، برای انعقاد پیمان‌های دوجانبه و چندجانبه انگیزه دارند که در یک بحث مستقل به آن‌ها اشاره می‌شود.

مزایای پیمان دوجانبه و انگیزه ورود کشورها به پیمان‌های دوجانبه پولی

کشورها به دلایل گوناگون به پیمان دوجانبه و چندجانبه پولی تمایل پیدا کرده‌اند که، در مجموع، می‌توان آن‌ها را به دو بخش سیاسی و اقتصادی تقسیم کرد. بسیاری از کشورها و اقتصادهای مطرح دنیا برای رهایی از سلطه دلار از چند سال گذشته به چنین اقدامی روی آورده‌اند و تاکنون بیش از ۵۸ پیمان دوجانبه پولی میان کشورهای

جهان نظیر پیمان پولی چین، پاکستان،^۱ ژاپن، استرالیا و کره جنوبی،^۲ چین و هند، برزیل و آرژانتین، ژاپن و روسیه و اکراین منعقد شده است. برای رهایی از استفاده دلار به عنوان سلاح تحریم اقتصادی توسط امریکا کشورها تمایل پیدا کردند پیمان پولی را به عنوان ابزار دیگری برای تبادلات تجاری برگزینند؛ روسیه از جمله این کشورهاست که به بهانه تحولات اکراین هدف تحریم امریکا قرار گرفت. برخی کشورها به پیمان پولی دوجانبه به منظور رواج و مطرح کردن پول ملی خود در اقتصاد جهانی روی آورده‌اند؛ چین از جمله این کشورهاست که با وجود اینکه در حال تبدیل شدن به بزرگ‌ترین اقتصاد جهان است هنوز پول این کشور جایگاه چشمگیری در مبادلات جهانی ندارد. در مواردی نیز براساس بحران در جهان و کاهش ارزش دلار برخی کشورها در مبادلات خارجی خود متضرر شدند، مانند بروز بحران مالی ۲۰۰۷ که در کشورهای زیان‌دیده از بحران انگیزه ایجاد شده، به پیمان‌های پولی دوجانبه یا چندجانبه روی آوردند. بنابراین، پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه دارای مزیت‌هایی اقتصادی به شرح زیر است:

- کاهش هزینه انتقال ارز
  - کاهش نوسانات نرخ ارز
  - کاهش مشکلات تحریم بانکی
  - عدم اطلاع دشمنان کشور از برخی خریدهای خارجی
  - حرکت به سمت بین‌المللی کردن پول ملی
  - افزایش منافع بخش خصوصی با روان شدن تجارت با طرف مبادله خارجی
  - افزایش تاب‌آوری اقتصاد و کمک به اجرای اقتصاد مقاومتی با تنوع‌گرایی
  - افزایش قدرت چانه‌زنی
  - و امکان پرداخت تسهیلات کوتاه‌مدت براساس پول‌های ملی، از دیگر مزایای قرارداد تجاری و پیمان پولی دوجانبه است که می‌تواند اقدامی مؤثر برای افزایش مبادلات تجاری دوجانبه باشد.^۳
- این مزایا انگیزه‌ای شده است که کشورها به این نوع پیمان تمایل پیدا کنند.

1 . Pakistan, Russia to go for FTA, currency swap agreement, [Accessed 30,02,2014].

2 . India could sign currency swap deal with China, "29, 06, 2013. [online].

Available: <http://thebricspost.com/india-could-sign-currency-swap-deal-with-china/#> , U2oVkyGSxIH. [Accessed 04,02,2014].

3 . Vietnam, Japan to Proceed with Currency Swap Talks Vietnam News Agency, 08/05/2005. [Online]. Available:<http://vietnamembassy-usa.org/news/2005/04/vietnam-japan-proceed-currency-swap-talks>. [Accessed 04 , 03 , 2014]

در کنار مزیت‌های پیمان‌های پولی دوجانبه روند شکل‌گیری این پیمان با مسائل و مشکلاتی همراه است، از جمله اینکه داشتن اراده ملی کشورها و بانک‌های مرکزی آن‌ها برای تحقق پیمان ضروری است. برای اجرای موفق پیمان بایستی میان دو کشور رابطه سیاسی مناسب وجود داشته باشد. سطح کلان اقتصادی دو کشور، به‌ویژه متعادل بودن تراز تجاری به منظور حداقل شدن میزان پرداخت‌های تسویه‌نشده، در موفقیت پیمان دوجانبه بسیار مؤثر است.

نیاز به طراحی مکانیزم اجرا، تدوین مقررات مربوط و تدوین زیرساخت‌های فنی و توافق در نرخ ارز برای تسویه از مسائلی است که در اقتصاد پیمان ارزی مؤثر است.

تجربه جهانی و وضعیت موجود پیمان‌های پولی دوجانبه ارزی

واردات ۹۲	صادرات ۹۲	تسویه دوجانبه	تسویه سه‌جانبه
چین ۹۶۶۳،۵۰۸،۶۶۷	چین ۲۵،۳۸۹،۸۶۳،۸۷۸	۹،۶۶۳،۵۰۸،۶۶۷	
هند ۴،۳۱۰،۴۶۰،۲۷۱	هند ۱۰،۰۳۱،۵۹۴،۸۹۲	۴،۳۱۰،۴۶۰،۲۷۱	
عراق ۶۸،۴۹۶،۳۵۶	عراق ۵۹۴۹،۷۳۹،۹۰۵	۶۸،۴۹۶،۳۵۶	
ترکیه ۳،۶۴۶،۵۰۲،۹۴۸	ترکیه ۱۰۳،۳۸۳،۲۱۶،۷۰۶	۳،۶۴۶،۵۰۲،۹۴۸	
ژاپن ۲۴۴،۰۶۰،۵۱۳	ژاپن ۶،۹۳۰،۹۷۳،۵۶۴	۲۴۴،۰۶۰،۵۱۳	
جمهوری کره ۳،۸۵۵،۱۶۴،۶۷۳	جمهوری کره ۵،۶۶۴،۴۰۲،۷۷۰	۳،۸۵۵،۱۶۴،۶۷۳	
امارات متحده عربی ۱۰،۸۹۵،۲۱۴،۸۶۴	امارات متحده عربی ۳،۶۲۷،۱۶۷،۴۲۹	۳،۶۲۷،۱۶۷،۴۲۹	
افغانستان ۳۲،۲۹۷،۰۸۱	افغانستان ۲،۴۱۷،۳۹۸،۲۸۳	۳۲،۲۹۷،۰۸۱	
ترکمنستان ۱۳۵،۰۸۲،۴۴۹	ترکمنستان ۸۵۹،۴۸۱،۹۱۰	۱۳۵،۰۸۲،۴۴۹	
تایوان ۶۳۶،۶۷۲،۳۵۰	تایوان ۶۴۴،۸۶۰،۴۲۱	۶۳۶،۶۷۲،۳۵۰	
پاکستان ۳۲۰،۰۱۵،۴۵۰	پاکستان ۶۴۱،۷۳۳،۷۱۰	۳۲۰،۰۱۵،۴۵۰	
مصر ۷،۲۲۹،۵۹۴	مصر ۵۹۲،۹۲۰،۹۶۸	۷،۲۲۹،۵۹۴	
فدراسیون روسیه ۷۵۸،۳۷۲،۵۴	فدراسیون روسیه ۳۵۶،۵۹۴،۶۰۶	۳۱۶،۵۹۴،۶۰۶	
انگلستان ۹۴۱،۷۵۲،۱۰۸	انگلستان ۱۱۰،۰۷۴،۹۳۱	۱۱۰،۰۷۴،۹۳۱	
سنگاپور ۶۸۰،۶۷۴،۰۶۳	سنگاپور ۱۱۰،۹۰۷،۰۵۵	۱۱۰،۹۰۷،۰۵۵	
سوئیس ۲،۳۳۶،۳۱۸،۶۹۷	سوئیس ۹،۷۶۶،۴۹۴	۹،۷۶۶،۴۹۴	
جمع ۳۸،۵۳۱،۸۲۳،۰۳۹	جمع ۱۱۵،۳۲۶،۸۲۳،۱۷۵	۳۶،۹۹۵،۰۰۰،۸۶۴	۱۱،۵۳۶،۸۲۳،۱۷۵
درصد ۷۸	درصد ۲۳	درصد ۵۵	درصد ۲۳

اگرچه سابقه پیمان‌های دوجانبه و چندجانبه ارزی به چند دهه قبل برمی‌گردد ولی رشد قابل توجه پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه پس از بحران مالی ۲۰۰۷ شکل گرفت و هم‌اکنون کشورهای مختلفی اقدام به استفاده از این ابزار نمودند که دلیل آن

1. For ruppy boost, Govt draws up list of 23 countries-for-currency-swap-arrangement/article5494318.ece. [accessed 16, 03, 2014].

National Bank to sign currency swap agreement Russia, UKRINFORM-National News of Ukraine, 06, 07, 2012.[Online]. Available: http://www.ukrainform.ua/eng/news/national_bank_to_sign_currency_swap_agreement_with_russia_arbuzov_285166. [Accessed 04, 02, 2014].

اعم سیاسی، اقتصادی و اجتناب از تسلط برخی پول‌های جهان‌روا بر اقتصاد و پول ملی خود یا رواج بین‌المللی پول ملی خود بوده است که پیش‌تر بررسی شد. در حال حاضر، بیش از ۵۸ پیمان دوجانبه و چندجانبه پولی در جهان منعقد شده و بیشتر عملیاتی شده‌اند و کشور چین در این کار پیشتاز بوده و نزدیک به سی پیمان پولی دوجانبه با کشورهای شریک تجاری‌اش امضا کرده است. بعد از چین، ژاپن نیز نزدیک به ده پیمان پولی، کره جنوبی نزدیک به هشت پیمان پولی و پاکستان با پنج پیمان و روسیه نزدیک به پنج پیمان پولی، به ترتیب، کشورهای پیشرو در این حوزه‌اند و برخی کشورها دیگر نظیر هند^{۲۰}، آرژانتین، برزیل، مالزی، ترکیه، اندونزی، تایوان، سنگاپور و ترکمنستان، تایوان، استرالیا و ویتنام^{۲۱} نیز پیمان پولی بسته‌اند. پیمان پولی بین چین و کره جنوبی در خرداد ۱۳۹۴ با مبلغ ۳۶ میلیارد یوان با ۶۴ تریلیون وون، معادل ۵۶ میلیارد دلار، به منظور حذف دلار از واسطه تجاری و تجارت با پول ملی خود منعقد شد. در مجموع، شکل‌گیری پیمان پولی و سقف تسویه دوجانبه و چندجانبه در بین کشورها توجه‌برانگیز است و این روند با گذشت زمان در حال افزایش است. تبیین بیشتر مبلغ وارداتی و صادراتی که به صورت دوجانبه و سه‌جانبه در سال ۱۳۹۲ در بین کشورهای مختلف جهان انجام گرفته است، در جدول صفحه بعد آمده است.

همان‌طوری که ارقام جدول نشان می‌دهد، کشور چین در این سال نیز بیشترین پیمان پولی و ارزی دوجانبه را به خود اختصاص داده است.

چنان‌که در جدول آمده است، در سال ۱۳۹۲ تعداد شانزده کشور در جهان بیش از ۳۸/۵ میلیارد دلار از مبادلات خارجی خود را با استفاده از پیمان‌های پولی دوجانبه و سه‌جانبه تسویه کرده‌اند که ۵۵ درصد به صورت دوجانبه و ۲۳ درصد به صورت سه‌جانبه بوده است. بر این اساس، وضعیت موجود پیمان‌های پولی و ارزی در سطح جهانی از چشم‌انداز مثبت و روبه‌گسترش برخوردار است، ولی این امر درباره جمهوری اسلامی ایران، با وجود سپری کردن یک دوره سخت تحریم اقتصادی و لمس احساس نیاز شدید به آن، عملیاتی نشده است. بانک مرکزی ایران با چند کشور نظیر ترکیه،

1 . India could sign currency swap deal with China, 29/06/2013. [online] Available: <http://thebricspost.com/india-could-sign-currency-swap-deal-with-china/#.U2oVkYGSxIH>. [Accessed 04 , 02 , 2014].

2 . Vietnam, Japan to Proceed with Currency Swap Talks .Vietnam News Agency, 08/05/2005. [online]. Available: <http://vietnambassya-usa.org/news/2005/04/vietnam-japan-proceed-currency-swap-talks>. [Accessed 04 , 03 , 2014]

روسیه و چین مذاکراتی برای انعقاد پیمان پولی دوجانبه داشته است و در مواردی هم به توافق رسیده، ولی به‌طورمقبولی این فعالیت‌ها عملیاتی نشده‌اند و تنها با ترکیه پیمان دوجانبه عملیاتی منعقد شده است.

بدین ترتیب، در پی آسیب‌های ناشی از وابستگی اقتصاد کشورها به دلار و تهدیدهای ناشی از آن، که نمونه بارز آن در بحران پولی ۲۰۰۸ آشکار شد و نیز به دلیل حذف دلار واسط مبادله و جایگزینی آن توسط پول کشورهای با اقتصاد نوظهور قوی، بیش از ۵۸ پیمان پولی دو یا سه‌جانبه در سطح جهانی منعقد شده است. براین اساس، کشورهای یادشده اقتصاد خود را از تحریم و تهدید مصونیت بخشده‌اند.

مشکلات، موانع و چالش‌های پیمان پولی دوجانبه

اجرای پیمان‌های پولی مستلزم رعایت مؤلفه‌های است که در صورت نادیده گرفتن آن‌ها می‌تواند مشکلاتی را به همراه داشته باشد یا اینکه در عمل، اجرای آن با موفقیت همراه نشود. به‌صورت فهرست‌وار مهم‌ترین مؤلفه‌های یاد شده به شرح زیر است:

- سطح توسعه اقتصادی کشورهای طرفین پیمان پولی مهم است و در صورتی که دو کشور اختلاف اقتصادی بسیار بزرگ داشته باشند، انعقاد پیمان پولی ممکن است به تجارت یک‌طرفه منجر شود؛

- نرخ تورم پارامتر مهم در پیمان پولی است و اگر یک طرف پیمان پولی نرخ تورم پیوسته بالا باشد، ارزش پول ملی آن کاهش می‌یابد و در عمل، اجرای پیمان پولی را برای طرف دیگر بی‌انگیزه می‌کند؛

- اقتصادی که همراه با ثبات در سطح کلان نباشد، موجب سلب اعتماد شده و انعقاد پیمان پولی با کشور دارای چنین اقتصادی را با مشکل روبه‌رو می‌کند و تمایل کشورهای مقابل برای انعقاد پیمان کاهش می‌یابد؛

- در صورت فقدان انگیزه و اعتماد سیاسی و فقدان پایبندی به پیمان ارزی از سوی مسئولان دو کشور، اجرای پیمان پولی و ارزی منعقد شده در عمل با مشکل جدی مواجه می‌گردد؛

- گفتنی است، در صورتی که از برخی راهکارهای ابتکاری برای اجرای پیمان پولی استفاده شود، برخی موانع بزرگ اجرای این پیمان برطرف می‌شود. یکی از این راهکارها استفاده از نرخ ارز متقاطع است و نرخ ارز متقاطع می‌تواند به‌عنوان یک شرط برای تسویه در توافقنامه پولی درج شود. در نرخ ارز متقاطع با داشتن

نرخ ارز هریک از کشورهای طرف پیمان پولی نسبت به یک پول خارجی مشخص، نرخ تبدیل پول دو طرف پیمان تعیین می‌گردد و بی‌اطمینانی ناشی از تغییر ارزش پول هریک از طرف پیمان پولی دوجانبه از بین می‌رود.

وضعیت مطلوب پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه

باتوجه به مزایایی که پیمان پولی از نظر اقتصادی و اجتناب از سلطهٔ معدود پول‌های جهان‌روا دارد، گسترش جهانی و به‌کارگیری آن به‌عنوان ابزار مشترک در میان کل کشورهای جهان برای کشورهایی که از پول واسطهٔ دلار و یورو برای مبادلات تجاری خود استفاده می‌کنند، بسیار مطلوب است. گرچه در بین کشورهای مختلف بیش از ۵۸ پیمان دو و چندجانبهٔ ارزی عملیاتی شده است، ولی در مقایسه با کل ارزش تجارت بین‌المللی این وضعیت مطلوب نیست. به‌نظر می‌رسد، باتوجه به انگیزه‌های گوناگونی که کشورهای دارای اقتصاد بزرگ جهانی نظیر روسیه، چین و هند دارند، امکان حرکت به سمت وضعیت مطلوب، یعنی جهان‌شمول شدن این ابزار اقتصادی بین‌المللی، امکان‌پذیر است و جمهوری اسلامی ایران نیز به نوبهٔ خود بایستی این مسیر را تقویت کند. اجرای پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه در ایران به منظور مقاوم‌سازی سیستم تبادلات مالی خارجی بیش از دیگر کشورها ضرورت و اهمیت دارد، چراکه ایران تجربهٔ تلخ تحریم‌های اقتصادی را داشته و به‌طورملموس، مشکلات ناشی از استفاده از ارزهای جهان‌روا را به دلیل تحریم بانکی حس کرده است. افزون‌براین، در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و در لایحهٔ برنامهٔ ششم به اتخاذ چنین سیاست‌هایی تأکید شده است. مزیدبراینکه، روش پیمان پولی می‌تواند علاوه بر دیگر مزایایی که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد، فشارهای ناشی از تحریم‌های بانکی را کاهش و برطرف سازد. بنابراین، باتوجه به اینکه بیش از ۶۵ درصد تجارت خارجی کشور با پنج کشور انجام می‌گیرد که ارز واسطهٔ تجاری دلار یا یورو برای آن استفاده می‌شود که برخی از آن‌ها نیز، مثل چین و ترکیه، به انعقاد پیمان پولی تمایل دارند، مناسب و مطلوب است که بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران هرچه سریع‌تر برای بسترسازی و مهیا کردن زمینهٔ انعقاد پیمان پولی با آن‌ها وارد مذاکرهٔ جدی شود و برای عملیاتی کردن تجارت با پول‌های ملی در قالب پیمان‌های پولی، به‌عنوان یک پدافند غیرعامل برای جلوگیری از طراحی‌های دشمنان، وارد عمل شود.

نتیجه‌گیری

- پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه طی یک دهه اخیر کانون توجه بسیاری از کشورها قرار گرفته و این کشورها، به دلیل پایان دادن به سلطه دلار و یورو، تقویت چانه‌زنی، جهان‌روا کردن پول ملی و مقابله با تحریم‌های اقتصادی، ایجاد پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه را در دستور کار قرار داده‌اند و با گذشت زمان نیز تعداد پیمان‌های پولی روبه‌افزایش بوده است؛

- پیمان پولی و ارزی دوجانبه و چندجانبه به‌عنوان یک پدافند غیرعامل عمل می‌کند و طراحی‌های دشمنان درباره وارد کردن لطمه به اقتصاد از طریق تحریم‌های اقتصادی را خنثی می‌کند؛

- گسترش پیمان‌های پولی و ارزی دو یا چندجانبه به جایگاه دلار به‌عنوان پول واسط تجارت بین‌المللی به شدت لطمه می‌زند و استفاده اقتصادی آمریکا از حق انتشار دلار را بسیار محدود می‌کند و مانع واردات کالا به آمریکا با دلار می‌شود؛

- استفاده از پیمان پولی و ارزی دوجانبه و چندجانبه موجب می‌شود پول‌های ملی به سمت جهان‌روایی حرکت کند؛

- گسترش پیمان پولی و ارزی دوجانبه و چندجانبه موجب می‌شود که آمریکا ابزار کنترل خود بر تجارت جهانی را از دست بدهد. براین اساس، ابزار تحریم اقتصادی بسیار ناکارآمد می‌گردد.

راهکارهای پیشنهادی

• برای جلوگیری از شوک‌های ارزی برای دو کشوری که پیمان پولی می‌بندد، توصیه می‌شود اولاً، دوره تصفیه پیمان پولی کوتاه‌مدت باشد؛ ثانیاً، با تعهد پوشش خطر ناشی از نوسانات شوک‌های ارزی خود ریسک پولی داخلی را برای طرف مقابل خنثی کند؛

• انعقاد پیمان پولی براساس صادرات و واردات دو کشور انجام پذیرد و تنها صادرات نفت ایران در مقابل واردات کالا، خدمات کالا و خدمات از طرف مقابل و موضوع پیمان پولی نباشد؛

• به منظور کاهش خطر ناشی از نوسانات ارز، کشورهای طرف پیمان تجاری از روش نرخ ارز متقاطع (Cross Exchange rate) برای تعیین برابری نرخ پول خود استفاده کنند؛

- ایران به‌عنوان تجربه عملی اولیه با کشورهای روسیه، ترکیه و کره جنوبی پیمان پولی منعقد کند و آن را هرچه سریع‌تر عملیاتی نماید؛
- موضوع پیمان پولی دوجانبه به‌عنوان اولویتی بااهمیت در دستور کار بانک مرکزی قرار گیرد و انعقاد پیمان با کشورهای همسایه و دارای مبادلات بازرگانی بالا با ایران به‌صورت جدی پیگیری شود؛
- پیمان پولی دوجانبه به‌عنوان پدافند غیرعامل جدی گرفته شود و با توسعه پیمان پولی و ارزی دوجانبه در مسیر سیاست تحریم اقتصادی غرب موانع جدی ایجاد شود؛
- اولویت انعقاد پیمان پولی کشور با کشورهایی باشد که عمده صادرکننده و واردکننده کالا و خدمات به کشوراند؛
- پیمان پولی و ارزی چندجانبه برای تسویه تجاری برای بیش از دو کشور در دستور کار بانک مرکزی قرار گیرد.

منابع فارسی

- جلالی، غلامرضا (۱۳۹۱)، چهار گفتار در باب پدافند غیر عامل، تهران. سیاست کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۱/۲۰. معاونت ارزی / بانک مرکزی.
- مولایی، عبدالعظیم و محمد جلال (۱۳۹۳)، «پیمان پولی دوجانبه»، تهران.

منابع لاتین

- About. Htm. [Accessed 30, 02, 2014], "ABOUT CHIPS," Clearing House Interbank Payments System, 03, 02, 2012.
- Bossone, B. and Cirasino, M. (2001), The Oversight of the Payment Systems: A Framework for the Development and Governance of Payment Systems in Emerging Economies, The World Bank.
- Chao-fen, K. and L. Wu, (11/11/2013), "Central banker hopes to sign currency swap deal with China mid-2014," The central News Agency of Taiwan, [Online]. Available: <http://focustaiwan.tw/news/acs/201311110023.aspx>. [Accessed 01, 01, 2014].
- Gulf Common Currency Chatter Returns Again, Wall Street Journal, 03, 02, 2013. [Online]. Available: <http://blogs.wsj.com/middleeast/2013/12/03/gulf-common->

